

FÁM ERIKA

A szelfiről, avagy Narkisszosz okostelefonja

ESSZÉ Egyszer volt, hol nem volt..., volt, amikor nem volt tükör. De még a tükör előtti világban is találkozott az ember a tükröződés varázslatos, lenyűgöző, olykor félelmetes jelenségével és előbb-utóbb a saját tükörképével, még ha véletlenül is. Amikor már tudta az ember, hogy létezik a tükörképe, folyamatosan kereste a lehetőséget, hogy megnézzze, hogy csodálja önmagát, hogy gyönyörködjön önmagában, hogy elrettenjen önmagától, hogy ismerkedjen önmagával, rácsodálkozzon önmagára.

Narkisszosz mítosza egy csapdahelyzetet mesél el: az ifjú, aki – a jóslat beteljesülésekor – beleszeretett önmagába, nem érthette meg az öregkort, eltűnt, átváltozott. Arra nincs egészen konkrét utalás, hogy meghalt volna, annyit tudunk, hogy átváltozott, virág lett belőle. Narkisszosz megismerte a tükörképét. Itt a megismerés nem önismeret, a megismerés a látás aktusában teljeseedik ki. Ha pontosabban akarunk fogalmazni, akkor azt kell mondanunk, hogy találkozott a tükörképével. Ez a látás egészen különleges, mert minden, amit látunk, az többnyire rajtunk kívül van. Képesek vagyunk a saját testrészeinket is látni, de biológiai adottságaink nem teszik lehetővé, hogy a saját arcunkat, a saját szemünket lássuk, csak közvetett módon. Amikor tükörképünkkel találkozunk – legyen az a tó tükre, egy ablakfelület, egy fényesre csiszolt bútordarab vagy az okostelefonunk kínálta lehetőség –, valami természetellenes, éppen ezért mehökkentő, meglepő, elképesztő jelenséggel találkozunk, mert kilépünk a saját testünkből, lesz egy harmadik szemünk, amely rajtunk kívül van. Kapcsolatba lépünk a testünkkel, a látható felületünkkel egy kép segítségével. Megismerkedünk a testünk képével. Amikor azt mondom, hogy megismertem valakit, elsőként arra gondolok, hogy láttam azt a valakit, egy sokkal mélyebb jelentésréteg utalhat csak arra, hogy a tulajdonságait, nem látható jegyeit is megismerem. Ismerős többnyire az, amit a látás útján megtapasztal-

FÁM ERIKA (1973, Sepsiszentgyörgy), a BBTE filozófia szakán végzett, Münchenben, Eichstättben, Nürnbergben folytatta posztgraduális tanulmányait, jelenleg a BBTE doktorandusza. Képeleméleti, filmelméleti írásait a Filmtettben, az Apertúrában, a Játékterben közli. Képkutatói, filmalkotói, független értelmiségi tevékenységét a transzmedialitásra való nyitottság határozza meg, a vizuális művészetek (film, kortárs képzőművészet, színház) jelenségeit elemzi.

tam korábban. Ez fokozható, hiszen vannak ismerős érzések, gondolatok. A mélyebb megismeréshez a látáson keresztül való ismerkedés vezet. Az önismereti munka is kívülről indul legtöbbször. Először megismerkedem a testemmel, a látható valómmal. A kisgyermek önismereti útjának sarokköve a tükör-stádium, amit Lacan az elidegenedés első lehetőségének tekint, mert a gyermek önmagát önmagán kívüliként tapasztalja meg.

Maradjunk Narkisszosznál. Miért szeretett önmagába Narkisszosz? De kérdezhetek-e így? Vagy inkább azt kellene kérdezni, hogy miért szeretett bele Narkisszosz egy képbe? Egy tükörképbe? Abba a képbe, amelyről ő akkor még nem tudta, hogy őt magát ábrázolja. Egy képbe szeretett bele. Ha felismerte volna Narkisszosz, hogy az, akit lát, nem más, mint ő maga, akit lát, az ugyanaz, mint aki néz, akkor megmenekülhetett volna, akkor nem kellett volna átváltoznia, nem kellett volna olyan lényé lennie, aki nem lát, aki csak látható, mert a virág (nárcisz), amivé változott, elsősorban a láthatóságában teljesíti ki szerepét, már ami emberi szükségleteinket illeti: a virágban gyönyörködünk, a virágot szeretjük nézni, a virágot elsősorban a szemünkkel szeretjük, csak azután figyelünk az illatára vagy érezzük a tapintás nyújtotta lehetőséget. Narkisszosz azt hitte, hogy ott a tóban van valaki, aki nem ő. Ha lett volna, aki elmondhatta volna Narkisszosznak, hogy akit ott lát, az voltaképpen saját tükörképe, akkor megmenekült volna. De Narkisszosz egyedül volt. Ha lett volna is bárki, Narkisszosz nem hallotta volna szavát, mert a látvány, a kép elbűvölte, Narkisszosz csak látott, nem hallott, egyetlen érzékszerve működött csak. Egy másik ember megmenthette volna Narkisszoszt. De Narkisszosz magányos volt. A magányt választotta. A tükörkép a magány pillanataiban születik meg. Ilyenkor nem figyelünk másra, másokra, a külvilágra, arra a valakire figyelünk, arra a másokra, aki mi vagyunk. Narkisszosz egybeolvadt a saját képével, azonosult vele. Úgy változott át, hogy megszűnt ő maga is és a képe is. A tükörkép is olyan, mint az árnyék, csak addig van, amíg van visszaverődési felület. A tükörkép mozgó, nem rögzített kép, állandó változásban van. Ha mozgunk, mozog, ha a tükör, a felület elmozdul, vele mozdul a kép is, ha a fényforrást elmozdítom, a tükörkép is más lesz, torzíthatom, alakíthatom a képet.

Narkisszosz tragédiája, hogy nem ismerte fel önmagát a tükörképben. Úgy szerette önmagát, hogy nem tudta, hogy önmagát szereti. Ez az állati stádium. Ha az állatok meglátják magukat a tükörben, egy másik állatot látnak, akivel valamiképpen kölcsönhatásba akarnak kerülni. Harcolnak, elmenekülnek, udvarolnak. Ez a narkisszoszi stádium.

Szerencsére idejében megtanuljuk, hogy a tükörképünkön mi magunk vagyunk. Többnyire szeretünk tükörbe nézni,

így tanuljuk többek közt szeretni magunkat vagy így akarjuk szerethetővé tenni magunkat, mert a tükörképünk segít abban, hogy alakítsuk, változtassuk a látványt, amit kifelé nyújtunk. Amióta tudjuk, hogy van tükörképünk, és tudjuk, hogy az a kép, amit látunk, nem más, mint mi magunk, él bennünk a vágy, hogy valamiképpen maradandóvá tegyük ezt a képet, megörökítsük. Az önarckép olyan kép, amelyet az alkot, akit a képen látunk. A legtöbb gyerek rajzol, fest magáról önarcképet, itt nem a hű valóságábrázolás a döntő szempont, hanem az, hogy ő miként látja magát és azt hogyan tudja ábrázolni. Nagyon sok olyan önarcképet találunk a művészettörténetben, amely nem dokumentarista jellegű, számos absztrakt, nonfiguratív, kifigurázó példa igazolja, hogy a tükör sokszor lehet görbe vagy az önarckép képzeletbeli. Ritka az olyan festő, akinek ne lenne önarcképe. Mintha kötelező feladata lenne az alkotó embernek, hogy képet alkosson önmagáról. Vannak, akik sűrűn ábrázolták önmagukat. Az önarckép sokféle lehet, mégis most csupán az állóképként megmentett önarcképekről beszélnek. Ezen belül is a fotó-önarcképről. A fotótörténet során számos olyan fotóval találkozhatunk, amelyet a fotós önmagáról készít, ennek a legegyszerűbb változata, amikor a fotós tükör elé áll, és akkor a képen aligha látszik az arca, a fényképezőgép eltakarja azt. De kibiztosíthatja a fotógépet és visszaroohan a fotós látómezőbe. Meglehetősen nehéz, kényelmetlen, bravúros megoldásokat kellett alkalmaznia a fotósoknak

ahhoz, hogy önmagáról fényképet készítsen, de a kihívás nehézségei kreatív megoldásokra sarkallták a fényképészetet, sajátos tükrözési felületeket keresve, a fizika, a fénytörés szabályszerűségeit kihasználva.

Forradalmi pillanatot jelentett, amikor az okostelefon megteremtette azt a lehetőséget, hogy megfordítható legyen a kép, amelyet a fényképezőgép lenszéje befog. Megszületett a szelfi. A telefon képernyőjén megfordított kép olyan, mint Narkisszosz tavának tükre, olyan, mint a nők táskájában lapuló kis kozmetikai tükör volt fél évszázaddal ezelőtt, amire ma már egyáltalán nincs szükség, mert ott van az okostelefon, amelyet alkalomadtán tükörként is használhatunk. Szeretünk szelfit készíteni, szeretjük megosztani a közösségi oldalakon. Naponta számtalan szelfit készítünk, van tárolóhelyünk bőségesen, hogy elmentsük. Tudjuk, hogy mi vagyunk ott a képen. Ismerkedünk magunkkal. Nem biztos, hogy ez önismereti munka. Jó játék. Ismerkedünk a folyamatosan változó arcunkkal. A gyarapodó ráncainkkal, a homályos tekintetünkkel, s ezeket gyakran korrigáljuk ilyen-olyan alkalmazások segítségével. Kapcsolatban vagyunk magunkkal. Figyelünk magunkra. Hogy szeretjük-e magunkat? Szeretjük a jó szelfiket, azokat, ahol tetszünk magunknak, és azokat szeretjük megmutatni, hátha szerethetőbbek leszünk vagy mi magunk is jobban tudjuk szeretni magunkat, jobban tudunk szeretni másokat. Kifelé figyelünk. A szelfi azért kell, mert úgy szeretnénk látni magunkat, ahogyan mások látnak, vagy el akarjuk hitetni magunkkal, hogy úgy látnak mások, ahogy mi látjuk magunkat egy egészen külső nézőpontból, abból a természetellenes látásmeghosszabbításból, amiből valamiképpen profitálni szeretnénk? Szelfizés közben nem kell befelé figyelni. Sőt kifelé se kell figyelni. Megfigyelünk. Önmagunk megfigyelői vagyunk. Tehát nem figyelünk magunk-

ra. Három szemünk van. A harmadik a kamera szeme. Rajtunk kívül. A szelfi helyettesíti mások figyelmét. A szelfivel felhívhatjuk magunkra a figyelmet.

Hogy van-e valami köze a szelfinek az énképhez? Alakítja-e, torzítja-e azt? Minden bizonnyal. Hogy mennyire járul hozzá a szelfi az önimádat megerősödéséhez, a narcizmus-hoz mint pszichoanalitikus stigmához vagy a narcisztikus személyiség kialakulásához, aligha szeretném megválaszolni. Inkább visszatérnék Narkisszoszhoz.

Ha Narkisszosznak lenne okostelefonja, akkor folytonosan készítené a szelfiket, szerencsés lenne, mert tudná, hogy a fotón nem lát mást, mint önmagát, és megosztaná nap mint nap a Facebook-oldalán ezeket a szelfiket, a „csak én láthatom” opciót választaná a kép láthatóságát illetően, és folyamatosan lájkolná saját fotóit, és üzeneteket küldene magának: Remek ez a fotó! Jól nézel ki! Nagyon szép vagy!

Kár, hogy a Facebookon csak egy lájkot lehet adni egy fotóra. Ez lenne Narkisszosz legnagyobb szomorúsága.